

I. DİN HİZMETLERİ SEMPOZYUMU

(3-4 KASIM 2007)

CİLT 1

Diyaret İşleri Başkanlığı Yayınları: 763
İlmi Eserler: 124

•
I. Din Hizmetleri Sempozyumu

•
Editör: Dr. Mehmet BULUT

•
Grafik-Tasarım: Cevdet DOĞAN

•
Baskı: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
Ostim Ömek Sanayi Sitesi 1. Cad. 358. Sk. No: 11 06370 Yenimahalle/ANKARA

•
Kasım 2008, ANKARA

•
2008-06-Y-0003-763

ISBN 978-975-19-4374-3 (tk. No)

978-975-19-4376-7 (1. c)

•
© Diyanet İşleri Başkanlığı

•
İletişim Adresi

Eskişehir Yolu 9. Km. Çankaya/ANKARA
Tel: 0312 295 72 94 – Faks: 0312 284 72 88
diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Vaaz Tekniği

Prof. Dr. Ali BAKKAL*

Giriş

Hz. Peygamber bir hadislerinde “*Din nasihattir*”¹ buyurmuşlardır. Nasihat doğru yolu gösteren öğüt anlamına gelir. Hadis, İslâm’ın bizzat doğru yolu gösteren bir öğüt olduğunu gösterdiği gibi, dinin ancak öğüt yoluyla kaim olacağını da işaret etmektedir.

Vaaz da sözlükte öğüt vermek, itaat etmesini emir ve tavsiye etmek anlamına gelir. Vaaz ve nasihat kelimelerinin anlamları birbirine oldukça yakındır. Ancak sosyal hayattaki kullanımda bazı farklar vardır. Nasihat daha çok bir veya birkaç kişiye öğüt verme anlamında kullanılırken, vaaz bir topluma karşı yapılan öğüt ve tavsiyeler anlamında kullanılır.² Yine nasihat öğüt vermenin her çeşidini kapsarken, vaaz dinî öğütlere tahsis edilmiştir. Ayrıca nasihatte kök anlam itibariyle nasihat edenin samimi ve ihlâslı olması öne çıkarken, vaazda işin ibret alınacak tarafını gösterip doğruya ve iyiliğe sevk etme yönü daha çok öne çıkmaktadır.

Kur’an’ın beyanına göre insan zayıf olarak yaratılmıştır.³ İlahî beyana göre insanın nankör,⁴ hırslı, mal düşkünü,⁵ gururlu olması, yüksek makam ve mensubiyeti ile iftihar etmesi,⁶ kıskanç,⁷ aceleci,⁸ kendine malik olmadığı halde bilir bilmez her şey

* Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Buhâri, “Ahkâm”, 43; Müslim, “İmân”, 22; Aclûni, *Keşfu’l-hafâ*, I, 391.

² Ancak Kur’an’da bir veya birkaç kişiye karşı yapılan öğütler için de va’z köktünden gelen fiiller kullanılmıştır.

³ Nisâ, 4/28.

⁴ İbrahim, 14/34.

⁵ Meâric, 70/19.

⁶ Tekâsür, 102/1.

⁷ Nisâ, 4/32.

⁸ İsrâ, 17/11.

müdahale etmesi⁹ onun zayıf taraflarındandır. Şeytan ve nefis, her insanı bu zayıf taraflarından yakalayarak kötülüğe sevk edebilir, özellikle yapması gereken ibadetlerini ihmal etmesine sebebiyet verebilir. Önce kötülüğe düşmemek ve ibadetleri terk etmemek, daha sonra hayırlı işleri yapmak ve salih amelleri işlemek için her insanın zaman zaman nasihate ihtiyacı vardır.

Dinin, fertleri, şahsiyetlerinin parçalanması tehlikesine karşı koruma, onları mukaddesat ile karşı karşıya getirerek şahsiyet birliğini sağlama,¹⁰ çeşitli ruhsal baskılar karşısında bir kurtuluş yolu olma,¹¹ grup amaçlarının özel çıkarlar üzerine egemen olmasını temin etme,¹² toplumun istikrar ve devamlılığını sağlama,¹³ kuvvetli bir sosyal kontrol aracı olma¹⁴ gibi çok önemli fonksiyonları vardır. Zayıf yaratılışlı insanı şahsiyetli ve topluma faydalı bir hale getirmenin en kısa yollarından biri onun dindarlaşmasını sağlamaktır. Bu konuda vaaz ve nasihatın büyük önemi olduğu inkâr edilemez.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın temel görevlerinden birisi halkı din konusunda aydınlatmaktır. Başkanlık bu görevini çeşitli şekillerde yerine getirme imkânına sahip olup bunun en etkin yollarından biri de vâizliktir. Ancak vâizlik müessesesi Başkanlık bünyesinde istikrarlı bir yapıya kavuşturulamadığı gibi bu görevi yapanların bir kısmı hâlâ "tulûât vâizliği"ne devam etmektedir.

Bir vaazın etkili olmamasının en önemli sebeplerinden birisi, vâizin meslekî açıdan yeterli olmamasıdır. On yıl arayla vâizler üzerinde iki ayrı araştırma sonuçları benzerlik göstermekte ve her iki çalışmanın sonuçlarına göre vâizlerin yeterliklerinin istenen düzeyde olmadığı görülmektedir.¹⁵ Gözlemlerimize dayanarak günümüzde de bu durumun çok fazla değişmediğini söyleyebiliriz.

İşin en ilgi çekici tarafı, vâizlerden de kendilerini tam ve oldukça yeterli sayanların azınlıkta olması, kendilerini yeterli bulanların dahi yeterlik seviyesini ortanın biraz üzerinde görmeleridir. Müftü ve müfettişlerin vâizlerin yeterliği hakkındaki kanaatleri ise "az" derecesindedir.¹⁶

Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde görev yapan vâizler resmî anlamda yeterlidir. Bize göre de temel problem bu görevde bulunan vâizlerin mesleklerinde yeterli ol-

⁹ İsrâ 17/53.

¹⁰ Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, çev. Turgut Kapsüz, A.Ü. Basımevi, 1964, s. 78.

¹¹ Sulhi Dönmezer, *Sosyoloji*, 7. baskı, met/er Mat., İstanbul 1978, s. 258.

¹² Dönmezer, *Sosyoloji*, s. 257.

¹³ Dönmezer, *Sosyoloji*, s. 258.

¹⁴ Dönmezer, *Sosyoloji*, s. 257.

¹⁵ Bk. Bekir Demirkol, "Vaizlerin Ehliyetleri ve Mesleğe Yatkınlıkları Üzerine Deneysel Bir Araştırma", *AÜİFD*, c. XXXI, s. 283-330, Ankara 1989 (Araştırma 1987 yılında gerçekleştirilmiştir); Hüseyin Zırh, *Diyanet İşleri Başkanlığına Bağlı Olarak Görev Yapan Vaizlerin Yeterlikleri ve Hizmet İçinde Yetiştirilmeleri*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987.

¹⁶ Zırh, *Vaizlerin Yeterlikleri*, s. 100-101.

maması değil, mesleklerine yeteri kadar bağlı olmamaları ve vaazı usûlüne uygun yapmamalarıdır.

Vâizlerin kendi mesleklerine çok fazla itibar etmediklerini gösteren objektif göstergelerden birisi, vaaz ve irşadla ilgili kitapları yazanların genellikle vâiz olmamalarıdır. Yoğun meşguliyetlerine rağmen müftüler bu konuda vâizlerden daha ileri bir konumdadırlar.

Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde en istikrarsız mesleğin vâizlik olduğunu söyleyebiliriz. Vâizler ya çok genç ya da yaşlıdırlar. Orta yaşlarda vaizlere az rastlanmaktadır. Genç olanlar vâizliği bir nevi başka meslekler için bir atlama tahtası olarak kullanılmaktadırlar. Yaşlı olanlar ise ya aynı zamanda başka bir işle meşgul olan ya da fazla zora gelmeyen kişilerdir. Bunlardan usûlüne uygun vaaz beklemek yersiz bir beklenti olur.

Vaazların etkili olabilmesi için mutlaka usûlüne uygun olarak icra edilmeleri gerekir. Biz, vaazın hazırlık safhasından filen icrâ edilmesine kadar geçen süreç içinde yapılması gereken işlemlerin tümü için “**vaaz tekniği**” tabirini kullanmayı uygun gördük. Mahiyetine uygun bir vaaz, aşağıda anlattığımız hususlara dikkat edilerek hazırlanan ve icrâ edilen bir vaazdır.

A. Konu Seçimi

Başarılı bir vaaz için konu seçimi son derece önemlidir. Vaazın belli bir konusu olmalıdır. Konusuz vaaz olmaz. Ancak günümüzde konusuz vaazların yapıldığı da bir gerçektir. Konusuz vaazdan kastımız, belli bir âyeti esas almak suretiyle bu âyeti açıklamaya dayanan vaaz etme şeklidir. Elbette her âyetin bir, hatta bazen birden fazla konusu vardır. Birçok konudan bahseden âyetlerin yorumuna dayanan vaazların belli bir konusu olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu durumda âyetin birçok konusu var, fakat vaazın belli bir konusu yoktur. Halbuki vaazın belli bir konusu olması gerekir. Tek bir âyet esas alındığı zaman da vâiz bu âyeti açıklama sadedinde bir sürü lüzumsuz şeyden bahsetmekte; netice itibarıyla bu açıklamalarla âyetin konusu kaybolmakta, âdeta konusuz, gelişigüzel bir konuşma yapılmaktadır. Esasen bu tür konuşmalar vaaz değil, tefsir sayılmalıdır. Ancak yapılan açıklamaların, tefsir sayılabilecek ciddi bilgileri de içermediği açıktır. Vaaz asla bir âyetin açıklanmasından ibaret değildir. Vaazın başlamasından beş dakika sonra gidip de sonuna kadar dinlediğimde benim dahi ana konusunu tayin edemediğim çok vaazlar dinlediğim olmuştur.

Vaazın belli bir konusu olmalı ve bu konu birinci derecede birden fazla âyet ve hadise dayanarak açıklanmalıdır.

Konu seçiminde şu hususlara dikkat edilmelidir:

1. Konu, vâizin hitap edeceği kitle ile uyum halinde olmalıdır: Vâiz mutlaka kendisi ile dinleyiciler arasında duygu ve düşünce birliği meydana getirecek bir konu üzerinde konuşmalıdır. Dolayısıyla vâizin ele alacağı konu onların ilgisini çekecek bir mevzu olmalıdır. Konunun ilgi çekici olması, dinleyicilerin mesleği, sosyo-ekonomik

durumu ve öğrenim düzeyleriyle ilgili olduğu kadar, yaşadıkları bölge ve içinde bulunulan zaman ve mevsimle de yakından alakalıdır.

2. Konu özel olmalı, genel olmamalıdır: Vaaz konusu sınırları belli özel bir konu olmalıdır. Genel konulu vaazlar, konusuz vaazlar gibidir. Konunun genel olması sürekliliği eden bir kişiyi sonraki hafta konu seçiminde zorlar. İster istemez sonraki hafta veya aylarda yeniden aynı konuya dönmek mecburiyeti hasıl olur. Sözelimi bir vâizin konusu namaz, oruç, zekât, zararlı alışkanlıklar, ilim, iyilik yapmak gibi genel konular olmamalı; konu olarak bunların özel bir yanını seçilmelidir. Bu şekilde hem özel konuyu iyice aydınlatma, hem de tekrarlardan sakınma imkânı hasıl olur.

Günümüzde vaaz yoluyla birtakım konuların anlatılamamasının ana sebeplerinden birisi de, vaaz konularının genel olmasıdır. Konu genel olunca vâizler hemen hemen cemaatin de bildiği birtakım şeyleri anlatmakta, o konu hakkında gerekli bilgileri sunmamaktadırlar. Bu durumda vâizin yaptığı iş, konuşmasını birkaç âyet ve hadisle süslemiş olmasından ibaret kalmaktadır. Meselâ vâiz konusunu “Zararlı Alışkanlıklar” şeklinde tespit eder ve bu başlık altında içki ve uyuşturucu kullanma, yalan söyleme, yalancı şahitlikte bulunma, zina etme, rüşvet alma gibi zararlı alışkanlıkları alt başlık olarak belirler ve kısa bir değerlendirmeden sonra teker teker bu alt başlıkları açıklamaya çalışır.¹⁷ Esasen böyle bir vaazda sözü edilen alışkanlıklara kısaca temas etmekten başka yapılacak bir şey yoktur. Böyle bir vaazda sistem var, ancak yeni bir bilgi veya heyecan yoktur. Zira böyle bir vaaz, herkesin bildiği hususları âyet ve hadislerle desteklemekten başka bir netice doğurmaz. Bu vaazdan âyet ve hadisler çekilip alındığında, yapılan konuşmada hiçbir yeni bilginin ya da etkileyici bir ifadenin olmadığı görülecektir. Kaldı ki, bu vaazda âyet ve hadislerin de genel nitelikli olması kaçınılmaz olacaktır.

3. Konu güncel olmalıdır: Esasen tarihsel, bölgesel, mevsimsel olmayan bütün konular güncel sayılır. Burada güncellikten kastımız, vaazın yapıldığı sırada dinî açıdan hangi konular öne çıkıyorsa onların tercih edilmesidir. Meselâ adam öldürme ile ilgili çok kötü bir olayın meydana gelmesi ve bu olayın medyada tartışılması, tam adam öldürmeden bahsetme zamanı demektir. Bazı olaylar sebebiyle halkın dışı karşı tepkili olması, “millî birlik ve bütünlük” konusunun işlenmesi gereken zamanı ifade eder.

4. Konu nasihate elverişli olmalıdır: Vaaz kürsüsü, üniversitede bilim kürsüsü olmadığı gibi, vaaz etmek de bilimsel ve teknik bilgi vermekten ibaret değildir. Bu bakımdan vaaz için seçilecek olan konu, mahza bilgi verilecek bir konu değil, nasihate elverişli bir konu olmalıdır. Vaaz ile ders birbirine karıştırılmamalıdır. Ancak vaazın bilgi vermekten yoksun hamâsî bir konuşmadan da ibaret olmaması gerekir. Vaazın içinde mutlaka cemaatin genel olarak muttali olmadığı bazı bilgiler bulunmalıdır.

¹⁷ “Zararlı Alışkanlıklar” başlığını taşıyan bir vaaz örneği için bk. *Diyanet Aylık Dergi Haber Bülteni*, Temmuz 2003, Sayı: 151.

5. Konu tespiti cemaatin ihtiyacı olan konular araştırıldıktan sonra yapılmalıdır: Vaaz sadece vâizin gerçekleştirdiği bir icraattan ibaret değildir. Vaaz cemaat içindir; onların bazı konulardaki bilgi ihtiyaçlarını karşılamak ve dinî hissiyatını coşturmak içindir. Dolayısıyla vâizin önceden mutlaka cemaatin hangi konuları gündeme getirmek istediğini araştırması gerekir.

Yaptığımız kısa röportajlara göre gençlerle yaşlıların, tahsil seviyesi yüksek olanlarla tahsil seviyesi düşük olanların talepleri çok farklıdır. Meselâ yaşlılar en çok namazda tadil-i erkan, abdest, gusül, ana-baba hakları, büyüklere saygı gibi konuların vaaz konusu yapılmasını isterken; tahsilli kişilerin daha çok insan hakları, kadın hakları, faiz, küresel haksızlıklar gibi konuların vaaz konusu yapılmasını talep ettiklerini gördük.

Konu tespitinde cemaatin ihtiyaç ve talepleri dikkate alınırken bu hususta aşırılığa da gidilmemelidir. Cemaatin taleplerini, konu seçiminde önemli olan diğer prensiplerle birlikte değerlendirmek gerekir. Cemaatin çoğunluğunu yaşlılar teşkil ettiği için onlar tarafından “ana-baba hakları” konusunun sık sık gündeme getirilmesi arzu edilebilir. Ancak gençlerden “ebeveynin çocuklarına karşı görevleri” konusunun işlenmesi talep edilmiyorsa, bu konu ihmal edilecek anlamına gelmez. İnsanlar genellikle kendisi için önemli olan ve “işine gelen” konuların işlenmesini isterler. Vâiz gerektiğinde onların işine gelmeyen; ama onları çok çok ilgilendiren konuları da vaaz konusu yapmaya özen göstermelidir.

Ayrıca vâiz, cemaatin aşırı hissiyata dayalı konuları teklif etmeleri karşısında da dikkatli olmalıdır.

6. Sansasyonel konulardan kaçınılmalıdır: Vaazın temel fonksiyonu, din hakkında bilgi vermek, dinî değerleri kuvvetlendirmek ve dinî bütünlüğü sağlamak olduğu için ideolojik telkinlere dayanan, fitne ve tefrikaya sebep olabilen, şahsiyat yapma ve bir grubu öne çıkarma gibi neticeleri doğuran konulardan uzak durmak gerekir. Meselâ iyi niyetle bile olsa, mezhepler arasındaki farklılıkları ikna edici biçimde anlatamayacak olan bir vâizin, böylesi konulara girmemesi gerekir. Siyasî konular sansasyona en açık konulardır. Bazen tarafsız ve yapıcı nitelikte olsa bile, kürsüden yapılan siyasî konularla ilgili açıklamalar her zaman yanlış anlaşılmalara müsaittir.

B. Vaaz Materyalinin Hazırlanması

Vaaz konusunun tespitinden sonra vaaz materyalinin hazırlanmasına geçilir. Bir vaazın öncelikli materyali âyet ve hadislerdir. Vâiz öncelikle konuyla ilgili âyet ve hadisleri tespit etmelidir. Bir şekilde âyet ve hadislerle ilişkilendirilemeyecek olan bir konu, vaaz konusu olamaz.

Âyet ve hadis seçiminde özellikle zamanımızda daha dikkatli olmak gerekir. Eğer vâiz doğru anlama ve doğru anlatma konusunda kendisinden emin değilse müteşâbihât ve temsîlât kabilinden olan âyet ve hadisleri kullanmaktan kaçınmalıdır. Tefsir ve hadis kitaplarında yer alsaydı, bu tür âyet ve hadislerin garip yorumlarını

kürsüye taşımamak gerekir. Hatta sahih hadis kitaplarında yer alsa bile vâizler, doğru yorumunu yapamayacakları, cemaatin kafasında şüphe bırakacak hadisleri kullanmaktan da çekinmelidirler. Bir hadisin sahih hadis kitaplarında yer alması onun rahatlıkla kullanılacağı anlamına gelmez. Örnek olarak, genel anlamda olması halinde her hadis kullanılabilir; ancak istisnâî ve kural dışı bir mahiyet arz eden hadislerin doğru yorumu yapılmadan vaazlarda kullanılmaları sakıncalıdır. Kullanılacak hadislerin mutlaka akla ve İslâm'ın temel esaslarına uygun olmasına dikkat edilmelidir.

Menkıbeler, kıssalar, meseller, teşbihler, temsiller, fıkralar, hikâyeler, şiirler, mütefekkirlerin özlü sözleri, bilimsel gerçekler, istatistikler, şahsî müşahede ve tecrübeler de vaazın kaynaklarıdır. Vâiz sadece âyet ve hadislerle yetinmeyip konusunu etkili bir şekilde sunabilmek için bu tür kaynaklardan da yararlanmalıdır. Özellikle günümüzde bazı bilimsel neticeler ve istatistikî sonuçlar bir vâizin zaman zaman başvurması gereken materyaller arasında yer almalıdır.

Bazen aynı konuda birbirinin tekrarı niteliğinde birçok materyal bulunabilir. Vâiz bunlar arasından seçme yapmalıdır. Yaklaşık olarak aynı anlama gelen âyet ve hadisleri tekrar etmesinin bir anlamı yoktur. Diğer vaaz kaynakları arasında da aynı konuda birbirine benzer kaynaklar olabilir. Sözelimi aynı konuda birbirine benzer kıssalar, hikâyeler, sahabenin örnek davranışları vb. olabilir. Bunlardan sadece konuyu en iyi destekleyecek olanı seçilir; diğerleri bırakılır. Vaazdan maksat, ne peş peşe âyet meâlleri sunmak ve ne de kıssa ve hikâyeleri art arda sıralamak değildir. Bazı vâizler konuyu derli toplu anlatmak yerine, bazı hikâye, kıssa ve olayları etkili bir biçimde anlatmayı vaaz kabul etmiş görünmektedirler. Bu, doğru bir davranış olamaz. Vaaz konusunun materyalleri hazırlanırken;

- Konunun ağırlıklı şekilde durulacak yönleri,
- Cemaatin konu hakkında sahip olduğu anlayış ve uygulamaları,
- Konu etrafında oluşmuş farklı görüş ve düşünceler,
- Vaazın icrası esnasında gerçekleşmemekle birlikte konuyla ilgili muhtemel soru ve cevaplar mutlaka dikkate alınmalıdır.

Vaaz plânı hazırlanırken en çok dikkat edilmesi gereken hususlardan biri, materyalin yeterli oluşudur. Az materyal konuşma esnasında yeterli gelmeyeceği için vâizin heyecanlanmasına ve zamanı doldurabilmek için konuyla ilgisiz şeyler söylemesine sebebiyet verebilir. Plânda materyalin fazlalığı da ayrı bir sıkıntıdır. Plânda asla birkaç vaaza yetecek ölçüde fazla malzeme bulunmamalıdır. Böyle bir durum materyallerden hangilerinin kullanılacağını vâizin vaaz esnasında karar vereceği anlamına gelir ki, bu da vâizin kendisini konuya vermesini ve rahat olmasını engelleyen bir durumdur. Vâiz hangi malzemeyi kullanılacağına önceden karar verilmelidir.

C. Vaaz Plânının Hazırlanması

Plân, vaazın derli toplu olması için dinî görüş ve düşüncelerin âhenkle sıralandığı bir programdır. Plân yapmak hem vâizi, hem cemaati karmaşadan kurtarır; vaiz ne

konuşacağını önceden bildiği gibi cemaat de herhangi bir konuyu derli toplu ve sistematik bir şekilde kolaylıkla anlama imkânına kavuşur. Konuyla ilgili olarak iyi plân yapan bir vâizin kendine güveni tam olur ve konuşmasını bir mantık düzeni içinde sunma hususunda herhangi bir zorlukla karşılaşmaz.

Vaaz materyalinin hazırlanmış olması, vaazın icrası için yeterli değildir. Bir de bunların belli bir sisteme tabi tutularak plânlanması gerekir.

1. Plân yapılırken mutlaka **sistematik bir düşünceyle** hareket edilmelidir.

2. Yazılı metinlerde olduğu gibi, bir vaazın da **giriş, gelişme** ve **sonuç** bölümleri olmalıdır.

3. Vaaz programı; vaaz konusu, hamdele, salvele ve duadan sonra okunacak âyet ve hadis, vaaza giriş mahiyetini arz eden konunun amacını ve önemini belirten notlar, konunun içeriğini ifade eden alt başlıklar ve notlar, sonuç ve kısa bir dua notundan ibaret olmalıdır.

a) En başa **vaazın konusu** yazılır. Konu yukarıda izah ettiğimiz özellikleri taşımaktadır.

b) Konu başlığının altına, hamdele, salvele ve duadan sonra, okunması vaaz âdâbından sayılan **âyet** ve **hadis** yazılır. Ya da program içinde yer alan âyet ve hadislerden hangilerinin okunacağı işaretlenir.

c) Yazılı eserlerde **giriş**, konunun tanıtıldığı bölümdür. Vaaz programının bu kısmında **konunun amaç** ve **önemini** anlatan materyallere yer verilir.

Vâiz öncelikle konuşacağı mevzuu neden seçtiğini iyi bilmeli ve maksadı açık olmalıdır. Bu husus, gerek materyalin seçiminde ve gerekse vaazın icrası esnasında belli bir üslûbun tercihinde de çok önemlidir. Konu seçimindeki temel maksat, o konudaki doğru bilgileri cemaate ulaştırmak, konuyla ilgili farklı görüşlerden doğru olduğuna inandığı görüşü –ki bu şahsî bir görüş niteliğinde olmamalı- meselâ Ehl-i Sünnet'in itikatla ilgili bir görüşünü ispat etmek ve dinleyicilerin bu görüşe meyletmelerini veya bu görüşte sebat etmelerini sağlamak, esasen herkes tarafından doğruluğu kabul edilmekle birlikte bu konuda toplumsal bir bilinçlenmenin meydana gelmesini gerçekleştirmek, millî birlik ve bütünlük açısından önemine binaen bir konuda halkın hissiyatını okşamak, böylece daha yüksek düzeyde bir dinî heyecanın yaşanmasını sağlamak gibi farklı amaçlar olabilir. Konu seçiminin temel maksadı ne ise vâiz başlangıç bölümünde kullanacağı materyalleri buraya yazar. Bu materyaller birkaç alt başlıktan oluşabilir. Çünkü bir konunun amacı ve önemi farklı yönlerden ele alınıp incelenebilir. Her farklı durum, farklı bir alt başlık gerektirir.

d) **Gelişme** bölümünde vaazda yer alan unsurlar birbiriyle bağıntılı bir şekilde sırayla kaydedilir ve bunlarla ilgili materyallere yer verilir. Bunlar konunun **alt başlıklarını** oluştururlar. Bir vaazın düzenli, etkin ve heyecanlı olması isteniyorsa, mutlaka konunun belli bir düşünce sistemi içinde alt başlıklara ayrılması gerekir. Yine bu alt başlıklar gelişigüzel değil, konunun adı, amacı, önemi açısından bütünsel bir yapı

teşkil edecek şekilde sıralanmalıdır. Vaazın bütünlüğü büyük ölçüde konuya ilişkin alt başlıkların doğru tespit edilmesi ve doğru sıralanmasına bağlıdır.

e) **Sonuç** bölümünde vaaz konusuyla ilgili fikir ve düşüncelerin kısa bir özeti yer almalıdır. Bu hususa vâizler özen göstermek mecburiyetindedirler. Çünkü cemaate dahil insanların çoğu vaazın bitimine az bir zaman kala camiye gelmektedir. Cemaatin önemli bir kısmı vaazın ekser kısmını dinlememiştir. Bu durumda vaazın kısa bir özetini yapmak bir ihtiyaç haline gelmektedir.

f) Birkaç cümleden ibaret kısa bir **dua**. Vaazı duasız bitirmek uygun olmadığı gibi, uzun uzun dua etmek de uygun değildir.

Örnek bir vaaz programı:

Vaazın Konusu: Tevbe

Giriş: Tevbenin Önemi

Bu kısımda insanın beşer olduğu, bazı zayıf yönlerinin bulunduğu, unutkanlığı ve hissiyatı sebebiyle her insanın hatalı davranışlarda bulunabileceği, bu hatalar sebebiyle günahların çoğalacağı, çoğu defa iyiliklerinin bu hataları affettirecek kadar çok olmayacağı, günahlardan kurtulmanın en kısa yolunun tevbe etmek olduğu anlatılır.

Gelişme: Tevbe ile ilgili ana konular sistematik bir şekilde başlıklar halinde yazılır ve bu başlıkların altında kullanılacak olan materyale yer verilir. Meselâ;

1. Tevbe pişmanlıktır (Tevbenin mahiyetini anlatan bir başlık). Bu başlık altında tevbenin sadece ağzdan çıkan bir söz olmadığı, gerçek tevbenin günahları işleme karşısında duyulan derin bir pişmanlık ve gönülden bir nedamet olduğu anlatılır. Bu başlığın altı konuyla ilgili hadis ve kıssalarla doldurulur.¹⁸

2. Tevbe ibadettir. Allah'ın tevbe etmeyi emretmesi¹⁹ sebebiyle tevbenin bir ibadet olduğu, günahsız olduğu halde Cenâb-ı Allah'ın Hz. Peygamber'e istiğfarda bulunmasını emrettiği,²⁰ Hz. Peygamber'in de her gün tevbe ve istiğfarda bulunduğu, zaman zaman herkesin tevbe etmesi gerektiği anlatılır.

3. Mümin kulunun tevbesinden dolayı Allah sevinir.²¹

4. Tevbe kapısı kıyamete kadar açıktır.²²

5. Tevbenin faydaları. Bu başlık altında şu alt başlıklara yer verilebilir:

a) Allah'ın sevgisini kazanmak²³

b) Tevbe sebebiyle affedilmiş olduklarından günahlardan kurtulmuş olmak.²⁴ Bu-

¹⁸ Nisâ, 4/17-18.

¹⁹ Tahrîm, 65/8; Nûr, 24/31; Zümer, 39/54.

²⁰ Nasr, 110/3.

²¹ Buhârî, "Da'avât", 4; Müslim, "Tevbe", 3, H. No: 2744; Tirmizî, "Kıyâmet", 50.

²² Tirmizî, "Da'avât", 102, H. No: 3529; Müslim, "Zikir", 43, H. No: 2703.

²³ Bakara, 2/222.

²⁴ Şûrâ, 42/25; Müslim, "Tevbe", 32, H.No: 2760; Tirmizî, "Da'avât", 103; İbn Mâce, "Zühd", 30.

rada 99 kişiyi öldüren adamın affıyla ilgili kissa önem arz eder.²⁵

c) Temiz bir hayata yeniden başlama imkânı bulmak. Tevbe dünya hayatını da güzelleştirir.

6. Allah'ın rahmetinin sonsuz ve tevbe kapısının da kıyamete kadar açık oluşuna güvenerek tevbe etmeyi geciktirmemek.

Sonuç: Yukarıdaki başlıklar altında anlatılanlar beş dakika içinde özetlenir.

Günahlarımızın affını ve tevbelerimizin kabulünü ihtiva eden kısa bir dua.

D. Bazı Vaaz Örneklerinin Tahlili

Vaaz programının bu şekilde hazırlanması gerektiğini vurguladıktan sonra, bir de örnek vaaz yayınlarında bu hususlara ne kadar dikkat edildiğine bakalım.

Birinci örneğimiz *Diyanet Aylık Dergi Haber Bülteni*'nde yayımlanan "Namazı Dosdoğru Kılabilmek" başlıklı vaaz örneğidir. Bu örneği konu başlıklarını dikkate alarak tahlil etmeye çalışacağız.

Vaazın Konusu: "Namazı Dosdoğru Kılabilmek"

Giriş kısmında insanın ibadet etmek için yaratıldığından, en başta gelen ibadet görevinin namaz oluşundan, Allah'ın namazları sürekli olarak kılmanızı emrettiğinden, 'salât' kelimesinin sözlük anlamlarından bahsedilmektedir. Burada salât kelimesinin sözlük anlamından bahsetmeye gerek yoktur. Salât kelimesinin sözlük anlamının namazın ne önemi ve ne de dosdoğru kılınmasıyla doğrudan bir ilgisi bulunmamaktadır.

Alt başlıklar şu şekilde sıralanmıştır:

1. Günde Beş Vakit Namaz Kılmak Her Müslümana Farzdır.
2. Namaz Her Hâl ve Şartta Kılınmalıdır.
3. Namazın Mükafatı.
4. Namazın Kazandırdıkları.
5. Namazı Kılmanın Hükmü.
6. Namazı Huşû İle Kılmak.²⁶

Bu örnekte, alt başlıkların çoğunun konu ile ilgisi yoktur. 1, 2 ve 5. alt başlıklar ile 3 ve 4. alt başlıklar birbirlerinin tekrarı niteliğindedir. Bunları iki ayrı alt başlık altında toplamak mümkündür. Esasen bunlar, ana başlıkla yakından ilgili olmadıklarından, ancak çok kısa bir şekilde başlangıç bölümünde yer almalıydı.

Örnek vaazdaki son paragrafı, yeterli olmamakla birlikte, sonuç yerine koymak mümkündür.

Bu konunun doğru şekilde plânlanması şöyle olmalıydı: "Namazları Dosdoğru Kıl-

²⁵ Buhârî, "Enbiyâ" 50; Müslim, "Tevbe", 46, H. No: 2766; İbn Mâce, "Diyât", 2.

²⁶ "Namazı Dosdoğru Kılabilmek", *Diyanet Aylık Dergi Haber Bülteni*, Mayıs 2003, Sayı: 149.

labilmek” şeklindeki bir başlıkla biz, namazın hem maddî hem mânevî şartlarına uygun olarak kılınmasını sağlamayı hedeflemiş oluruz. Böylece amaç ortaya çıkmış oluyor. Konunun önemi ise, namazın önemine bağlı bir keyfiyettir. Dolayısıyla vâiz, girişte, namazın İslâm dinindeki yerine ilişkin öz bir açıklamada bulunmalıdır. Bu vesileyle vâiz giriş bölümünde yukarıdaki örneğe uygun bir giriş yapabilir.

Bundan sonra vâiz konuyu iki alt başlık altında toplayabilir ve konuyu fazla dağıtmamak kaydıyla bu alt başlıklarla ilgili ikinci derecedeki alt başlıkları tespit edebilir:

a) Namazın maddî unsurları. Bu başlık altında genel olarak namazın farz, vacip ve menduplarının önemi üzerinde durulduktan sonra, tadil-i erkân gibi ihmalî fazla olan bazı unsurlar üzerinde daha fazla durulabilir.

b) Namazın mânevî unsurları. Bu başlık altında da namazın ihlâs ve huşu ile kılınması gereğinden, zihnin daima Allah ve âhiret âlemi ile meşgul edilip mümkün olduğu kadar dünyevî unsurları hatırlamamaya çalışmaktan, namazda hatıra gelen vesveselere önem vermemekten, namazı bütün ruh ve hasselerimizle birlikte kılmaktan... bahsedilebilir.

Sonuçta, giriş bölümü de dahil olmak üzere konunun kısa bir özeti yer almalı ve vaaz kısa bir dua ile bitirilmelidir.

İkinci örneğimiz *Mü'minlere Vaaz ve İrşad* adlı kitapta yer alan “*Oruç Tutmak*” konulu yazıdır.

Bu vaaz örneğinin alt başlıkları şöyledir:

Orucun farziyeti ve hikmeti,
 Orucun fayda ve hikmetleri,
 Âmmenin salahı yönünden oruç,
 Oruç küçük günahlara kefarettir,
 Oruç kimlere farzdır?,
 Orucun edasının şartları şunlardır,
 Oruç ve açlığın fazileti,
 Sadaka-i fitır,
 Orucun fidyesi,
 Keffaret ve nevileri,
 İ'tikaf,
 İ'tikafın şartları,
 İ'tikafi bozan şeyler.²⁷

Yazar bu alt başlıklar altında konuyla ilgili âyet ve hadislerin yanı sıra vaazda kullanılacak diğer materyallere yer vermiştir.

²⁷ *Mü'minlere Vaaz ve İrşad*, Şelâle Yayınları, İstanbul 1992, c. I, s. 252-269.

Açıktır ki, bir vaazda özet olarak bile olsa bu konuların işlenmesi mümkün değildir. Esasen yazarın da bu vaaz örneğini tek bir vaazda kullanılmak üzere hazırladığı kanaatinde değiliz. Kanaatimizce o şunu demek istiyor: Bu konularda vaaz hazırlamak isteyenler için temel materyaller bu başlıklar altında verilmiştir; siz bunlar arasından istediğinizi seçip kullanın.

O zaman burada vaaz örneği olarak hazırlanan bazı metinlerin esasen tek bir vaaz örneği olmadığı, o konularda faydalanılacak temel materyalleri ihtiva ettiği anlaşılmaktadır. Doğrusu şu ki, yukarıdaki örnekten onlarca vaaz çıkarmak mümkündür.

E. Vaizin Vaaz Etmeye Hazır Olması

Vaaz plânının hazırlığı dışında vâiz de kendisini şeklen ve mânen vaaza hazırlamalıdır. Vâizin kılık kıyafetinin düzgün ve temiz olması, kürsüde herhangi bir aksaklık meydana gelmemesi için gerekli tedbirlerin alınması şekli hazırlık; vâizin konuyu iyice hazmetmesi, kendine güvenmesi, psikolojik olarak kendisini rahat hissetmesi gibi hususlar mânevî hazırlık sayılır.

Vâizin hazır olması hususunda en önemli unsurlardan birisi de heyecanını kontrol etmesidir. Heyecan tabii bir duygudur. Ancak bu duygunun vücudun bütün yeteneklerini boğacak hâle gelmesine izin vermemelidir. Vâiz kendi öneminden ve halk üzerindeki etkisinden kuşkuya düşmemelidir. Aşırı heyecan genellikle kendine güvenmemek ve yanlış yapma korkusundan kaynaklanır. Vâizin konusunu çok iyi bilmesi, kendine olan güvenini artıracığı ve yanlış yapma ihtimalini ortadan kaldıracığı gibi, iyi bir hazırlık vâiz için yüksek düzeyde bir enerji kaynağıdır.

F. Vaazın İcrası, Dil ve Üslûp

Eskiden birkaç âyet ve hadîs tespit edip bunların açıklamasını yapmak vaaz sayılabılırdi. Fakat günümüzde her şey özel bir mahiyet kazandı. Günümüzde her işin belli kuralları ve teknikleri vardır. Artık vâizlerin de mesleklerini profesyonelce ifa etmeleri gerekir. Her şeyden önce vâizler kendilerini, bu işin uzmanları ve profesyonel uygulayıcıları olarak hissetmelidirler. Artık notsuz, plânsız, tulûâta dayalı vaaz dönemi bitmiştir. Vaazın icrası bir sanattır. Bu sanatın icrası esnasında dikkat edilmesi gereken hususları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Materyallerin doğru yorumlanması: Vaaz plânında yer alan materyallerin mutlaka doğru yorumlanması gerekir. Burada doğruluk kriteri Ehl-i Sünnet itikadı, yerleşmiş usûl ve anlayışlar ile Diyanet İşleri Başkanlığı'nın konuya bakış tarzı olmalıdır.

Elbette vâizlerin farklı görüş ve düşünceleri olabilir. Ancak her görüş her yerde açıklanamaz. İster resmî görevli olsun ister olmasınlar; vâizler, cemaat ve toplumda sıkıntı doğuracak şahsî görüşlerini kürsüde açıklama hakkına sahip değildirler. Kürsüde mümkün olduğu kadar birleştirici ve yapıcı konular öne çıkarılmalıdır. Kürsü şahsî konu ve görüşlerin dile getirileceği bir makam değildir. Vâizlerin bazı konularda

farklı görüşte olmaları onların bu görüşlerini kürsüye taşımalarını haklı kılmaz. Başka insanlar şahsî görüşlerini nasıl başka yerlerde açıklıyorlarsa, vâizler de bu tür görüşlerini başka yerlerde açıklayabilirler. Bununla birlikte vâizler görevleri gereğince bu tür açıklamalarında dahi ihtiyatlı olmak mecburiyetindedirler.

Materyalleri doğru yorumlanması, büyük ölçüde aşağıdaki yanlışlıklara düşme-
mekle ilgili bir durumdur:

a) Bağlama riayetsizlik: Yapılan vaazlarda bağlam konusu büyük ölçüde ihmal edilmektedir. Bir nassı veya tarihî bir olayı doğru anlamının en önemli şartlarından birisi, onu kendi şartları içinde değerlendirmektir. Günümüze aynen taşınması mümkün olmayan söz ve olayları mutlaka kendi bağlamında yorumlayıp anlatmak gerekir. Aksi taktirde milâdî yedinci asrın pek çok şart ve geleneklerini İslâm adına günümüze taşıma gibi garip anlayışların ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır.

b) İmana aşırı vurgu yapılması: İman, müslüman olmanın temel şartıdır. Şüphesiz her şeyin imana bir ilişkisi vardır. Ancak vâizlerin imanı her derde deva ve her problemi çözen bir mânevî güç gibi öne çıkarmaları doğru değildir. Biz sebepler dünyasında yaşıyoruz. Öncelikle her şeyin çözümünü sebep-sonuç ilişkileri bağlamında çözmeye çalışmalıyız, halka da bu yönde telkinde bulunmalıyız.

Vâizler genellikle imana aşırı vurgu yapmakta, âdeta kuvvetli bir imanın din ve dünya adına her şeyi çözeceği intibamı vermektedirler. Elbette imanın ahlâk, hukuk, ekonomi, sosyal düzen, adalet, ilerleme ve gelişme ile bir ilişkisi vardır. Ancak bu müesseselerle ilgili maddî şartlar yerine getirilmedikçe, sağlam bir imanın bu konulardaki problemleri çözeceğine inanmak öncelikle İslâm'ın tevekkül anlayışıyla bağdaşmaz.

c) Mucize ve kerametın tabii bir durummuş gibi öne çıkarılması: İslâm'da mucize ve kerametın hak olduğu kabul edilir. Ancak Kur'an, Sünnet ve gerçek hayatta bunların yeri çok azdır. Bunlar doğa kanunları karşısında istisnâ olarak gerçekleşen ve genel olmaktan ziyade mevzii ve hatta şahsî olma özelliğini taşıyan gerçeklerdir. Ancak bazı vâizler bu unsurları çokça kullanmakta ve cemaate büyük olayların dahi mucize ve keramet yoluyla çözülebileceği intibamı vermektedirler. Yakın zamanda Irak'ın işgali vesilesiyle fil olayının nasıl kullanıldığı bunun en açık örneğidir.

Mucize ve keramet bir tarafa, geçmişte istisnâ olarak gerçekleşen bazı olayların günümüzde normal olarak gerçekleşebileceği izlenimini vermek de buna benzer bir durumdur. Vaazlarda anlatılan kıssa ve olaylar, günümüze normal olarak taşınmaları mümkün olması halinde aynen anlatılmalı ve üzerine vurgu yapılmalı, eğer olayın aynen taşınması mümkün değilse günümüze uygun gelecek şekilde yorumlanarak anlatılmalıdır.

d) Tergîb ve terhîbte aşırılık: Dinleyicileri iyi bir şeye teşvik (tergîb) ederken ya da kötü bir şeyi işlemeleri hâlinde meydana gelecek sonuçlar konusunda uyarırken (terhîb) bir ölçüde mübalağa yapmak normaldir. Fakat bu mübalağa dindeki temel

unsurların yerlerini değiştirecek derecede aşırı ise bundan kesinlikle sakınılması gerekir. Bazen vâizler dinde mekruh seviyesinde olan bir fiili işleyenler için “vallahı kâfir-dir” hükmünü kolayca verebilmekte ya da mendup seviyesinde bir fiili işlemekten dolayı onu doğrudan cennetle müjdeleyebilmektedirler. Bilinmelidir ki, cennet ucuz değil, cehennem de lüzumsuz değildir. İman ve küfrün dışında hiçbir fiil kişiyi doğrudan cennete ve cehenneme sokmaz. Allah’ın Mîzân’ında ameller tartılacak; toplam üzerinden amellerin çoğu “iyi” ise kişi cennete gidecek, “kötü” ise cehenneme gidecektir. Ancak mümin olanlar günahlarının cezasını çekecek kadar cehennemde kaldıktan sonra yine cennete döneceklerdir.

Kişinin işlediği fiil cehennemlik bir fiil olabilir; ancak herkes, her kötü fiil sebebiyle mutlaka cehenneme gitmeyecektir. Burada kulun tevbesi, Allah’ın rahmetinin genişliği, bir hasene için on sevap, bir seyyie için bir günah yazılması, şefaati ehlinin şefaati gibi hususlar da dikkate alınmalıdır.

Tergîb ve terhibte Kur’an ve Sünnet üslûbunun ötesine geçilmemelidir.

e) **Âyet ve hadislerin bütününi açıklama gayreti:** Vâizler, vaaz planlarına aldıkları âyet ve hadisleri her zaman usûlüne uygun olarak kullanmazlar. Sözelimi vâiz A konusunu işlerken B âyetini kullanmakta, fakat B âyeti, A konusunun yanı sıra C ve D konularından da bahsetmektedir. Vâiz âyeti sadece A konusunu aydınlatmak için plânına aldığı halde, âyeti açıklarken, âyetin temas ettiği C ve D konularını da açıklamaya koyulur. Hadislerin kullanılmasında da durum aynıdır. Plânda yer alan âyet ve hadislerin tam tercümeleri verilebilir; ancak temas ettikleri diğer konuların da açıklanmasına geçilmesi vaaz konusunun dağıtılmasından başka bir netice meydana getirmez. Vâizlerin bu hususa dikkat etmedikleri görülmektedir. Bazen de vâizler, daha baştan hangi konu üzerinde konuşacaklarına karar vermeden birkaç âyet ve bunları destekleyen birkaç hadis tespit ederler; tabiatıyla vaaz da, bu âyet ve hadislerin yorumundan ibaret olur. Ancak âyet ve hadisler tek bir konudan bahsetmediği için, vaaz da otomatik olarak dağınık olur. Bu tür vaazlar profesyonel vaaz anlayışıyla bağdaşmaz.

f) **Metin ve yorum ayırımına dikkat edilmemesi:** Bazı vâizler, âyet ve hadis meâllerini verirken tercüme yerine tefsîri bir anlam vermeyi tercih etmektedirler. Sözelimi metnin aslı bir cümle ile tercüme edilebilecek iken, vâiz bir sayfaya ancak sığdırabilecek olan bir açıklamayı metnin anlamı gibi sunmaktadır. Bu durumda dinleyici neyin meâl, neyin yorum ve açıklama olduğunu anlayamamakta; çoğu kez tefsîri nitelikteki sözleri âyet ve hadis meâli zannetmektedir. Bu zan sebebiyle cemaat daha sonra Kur’an ve Sünnet’te var olmayan bazı konuları Kur’an ve Sünnet’te varmış gibi bellekte ve bu iddiada bulunmaktadır. Bu tehlikeli durumun meydana gelmemesi için vâiz açık ve seçik biçimde Kur’an ve Sünnet’ten olanla olmayanı cemaatin anlayacağı biçimde uygun bir üslûpla sunma becerisini göstermelidir.

g) **Hükümler arasındaki hiyerarşik düzene riayet edilmemesi:** İslâm’da fıkıh mezheplerinin en büyük başarılarından birisi, hükümleri hiyerarşik bir düzene tabi

tutmaları olmuştur. Ahkâm-ı hamse veya ef'âl-i mükellefin olarak bilinen bu düzen en dar şekilde farz, mendup, mübah, mekruh ve haram şeklinde sıralanmaktadır. Bir hüküm değerini, mezkur düzen içindeki yerini muhafaza etmesine bağlı olarak korur. Eğer mendup bir hüküm için farz imiş gibi tahşidât yapılır ya da mekruh bir fiil bazı haramlardan daha yüksek dereceli bir kötülükmiş gibi gösterilirse, bu hükümler değerlerini yitirmiş olurlar. Bazen vâizler mendup bir fiili teşvik edeceğim derken, onu farzın önüne geçirecek derecede yüceltebilmekte, mekruh olan fiili de haramdan daha tehlikeli gösterebilmektedirler. Teklifi hükümler arasındaki hiyerarşi dinde sınır taşları gibidir. Mübalağanın da bir sınırı olmalıdır. Taşları yerinden oynatacak mübalağalar dinde anarşi demektir.

h) Sünnet'in yorumunda lâfızcılık: Sünnet'in doğru anlaşılması konusunda günümüzde vâizler arasında hâlâ bazı problemler vardır. Bazı vâizler Hz. Peygamber'in fiillerini analitik bir yaklaşım değerlendirilmekten hâlâ uzak bulunmakta ve zaman zaman bu anlayıştan uzak olan görüşlerini kürsüden de dile getirmektedirler.

İbadetlerin özüne ilişkin fiiller şekil olarak bağlayıcıdır ve o şekilde yapılırsa sünnet yerine getirilmiş olur. Eğer Hz. Peygamber'in fiili, teknik anlamda sırf dünya işleri ile ilgili ise bu tür fiillerin bağlayıcılığı yoktur. Hz. Peygamber'e has olan fiillerin de bağlayıcılığı yoktur. Hukukî niteliği olan fiiller ise şekil ve mâna dengesi içinde değerlendirilmelidir. Geride âdab-ı muâşeret ve güzel ahlâk kabilinden olan fiiller kalıyor ki, bunlar esasen şekli itibariyle değil, özü ve ilkesi itibariyle sünnettir. Meselâ Hz. Peygamber misvak kullanmayı emretmiş veya tuvalet temizliğinde taş kullanmışsa, burada sünnet olan hangi aletle olursa olsun dişlerin temizlenmesi ve tuvalet temizliğinin yapılmasıdır. Misvak kullanmak ne kadar sünnetse, teklifi hüküm anlamında diş fırçası kullanmak da o kadar sünnettir. Müslümanlar çok kısa bir zaman içinde ezanın yüksek bir yerde okunuşundan hareket ederek, minare yapmayı bir sanat haline getirmeyi bilmişlerdir. Netice itibariyle minare İslâm'ın sembollerinden biri haline gelmiştir. Eğer bugün biz misvaktan diş fırçasına gelemezsek, güzel dinimize yazık etmiş oluruz.

2. Etkileyici bir üslûp: Konuya hakim olmak ve iyi bir plân yapmak, vaazda başarılı olmak için atılan sağlam adımlardır. Ancak bunlar tek başına başarı sağlamak için yeterli değildir. Vaazda başarılı olabilmek için vâizin bir üslûp sahibi olması gerekir.

Üslûp, vâizin kendine özgü anlatış tarzı olup, vâizin bilgisi, yeteneği, görgüsü, dinî hissiyatı, edebî zevki ve kültürü ile yakından ilgilidir. Vâizle cemaati kaynaştıran önemli bir unsurdur. Hitabeti ve üslûbu kuvvetli olan vâizler uzun yıllar cemaatin gönlünde taht kurarlar.

Her konuşmanın, kendine özgü bir üslûbu vardır. Vaaz üslûbu her şeyden önce yumuşak ve etkileyici olmalıdır. Bunun için ses kullanımı, jest ve mimiklere dikkat etmenin yanında, vâiz, şu hususları da göz ardı etmemelidir:

a) Vâiz öncelikle **mahallî şive** ile hitap etmekten kaçınmalı, kendisi başka bir yöreden olsa bile İstanbul şivesi ile hitap etme gayreti içinde olmalıdır. Yöresel üslûbu

kullanan vâizlerin çok azı başarılı olmuştur.

b) Her konuşmada ana fikri temsil eden ya da doğrudan doğruya bir fikre bağlı olan **anahtar kelimeler** vardır; bunları bulup çıkarmak ve gerektiğinde belirgin bir tarzda ifade etmek, anlatılanların hatırdan kalmasını kolaylaştırır. Vâiz, konuşmanın ana fikrini oluşturan kelime ve kelime grupları üzerinde önemle durmalıdır. Bu kelimeleri daha yüksek daha kuvvetli ya da yumuşak bir sesle söylemek, kelimelerden önce ya da sonra yapılacak kısa duraklamalar ve benzeri hususular onları belirgin hâle getirecektir.

c) Vâiz, bir alt başlıktan diğerine geçerken “Değerli Müslümanlar!, Aziz Müslümanlar!” gibi bir hitapla cemaatin dikkatini çekmeli, bir konudan onu yakından ilgilendiren diğer bir konuya geçtiğini hatırlatmalıdır. Vaiz, konunun dikkat çekici yerlerinde de aynı hitapta bulunabilir.

d) **Samimi** olmalı, güzel ve etkili bir hitabede bulunacağım derken yapmacıklığa kesin olarak yer vermemeli.

e) Kapalıktan, **anlamsızlıktan** kaçınmalı. Vaaz kolaylıkla anlaşılabilir bir üslupla yapılmalı. Anlamsız ve anlaşılması zor kelimeler seçmek, gelişigüzel cümleler kullanmak vaazın başarısını azaltır. Özellikle şahsiyat yapmak için vâiz cemaatin anlamayacağı kelime ve cümleleri kullanmaktan çekinmelidir.

f) Konuşma üslubu **âhenkli** olmalı. Konuya en uygun anlatım tarzı seçilmeli, kelime ve cümleler yerli yerinde kullanılmalıdır. Konuyu dağıtan veya gerginleştiren lüzumsuz açıklamalar ve örneklerle konuyu kesintiye uğratmamalıdır. Vâiz konuşmasıyla cemaatle bütünleşmeli, üslubuyla onların dünyasına nüfuz edebilmelidir.

g) Üslup **canlı** olmalı. Vâiz monoton bir üslup seçip cemaatin sıkılmasına sebebiyet vermemeli; her an cemaatin zekâ ve hayal gücünü açık tutacak, harekete geçirecek bir anlatım tarzı sergilemelidir.

h) Bazı kelime ve cümlelerin vaazda tekrar edilmesi vaaza canlılık katar. Bir fikri zihne iyice yerleştirmek için tekrar faydalıdır. Ancak vâiz lüzumsuz ve aşırı tekrarlarından da kaçınmalıdır. Tekrar çok kelime ve cümlede olur. Yerli yerince kullanılması halinde tekrar faydalıdır. Nitekim Hz. Peygamber (sav) de konuşma ve hitabelerinde baza kelimeleri tekrar ederdi. Veda Hutbesi’ni “*Şahid ol ya Rab! Şahid ol ya Rab! Şahid ol ya Rab!*” sözüyle bitirmiş ve aynı sözü üç kere tekrarlamıştı. Nasihat isteyen birisine de “*Kızma, kızma, kızma*” buyurmuşlardır.²⁸

i) Vâiz, **klîşeleşmiş** söz ve deyimlerden mümkün merteye kaçınmalıdır. Bu tür sözler konuşmanın ağırlığını alır götürür.

j) Vâiz, hafif sözlerden, özellikle **argo** sözlerden kaçınmalıdır.

k) Vâiz, toplumun ve düzenin aksayan yönlerini dile getiren, kara bulutlar çizen, toplumu ve hayatı tanımayan hazır çözümlerle toplumu ıslah etmeye çalışan bir insan

²⁸ Süleyman Uludağ, *İslâm’da Mürşid ve İrşad Faaliyetleri*, İstanbul 1975, s. 191.

görüntüsü sergilemekten kaçınmalıdır. Vâiz halka ümit ve huzur dağıtır, **karamsarlık** aşilamaz, felâket senaryoları çizmez.

Elbette vâiz ekonomik ve sosyal konularla da ilgilenecektir. Fakat kendisinin aslı görevinin ekonomik ve sosyal projeler üretmek değil, dinî değerleri topluma en etkili bir üslûpla aktarmak, bu vesileyle dinî hissiyatı kuvvetleştirmek olduğunu bilmelidir.

1) Vâiz, konuşmasına başlamadan önce mutlaka kendisine şu soruları sormalıdır:

- Söylediklerim nasıl bir tesir meydana getirecek?
- İnsanları hayata küstürecek mi yoksa bağlayacak mı?
- Kin, nefret, düşmanlık gibi duygular mı uyandırıyorum yoksa ulvî duygular mı?

Vâiz aşırı tenkitten kaçınmalıdır. Eğer vâiz muhataplarının; yani cemaatin dışındakileri tenkit ediyorsa, bunun çok fazla anlamlı bir davranış olmadığını bilmelidir. Her insan muhataplarına konuşmalı, topu taca atmamalı. Orada olmayan insanlara cemaati ilgilendirmeyen sözleri söylemenin ne anlamı olabilir?

Lüzumsuz ve yersiz tenkitlerin sonu, kin ve düşmanlıktır. Bu bakımdan vâiz tenkitlerin nereye varacağını iyi düşünmeli, kötülüklerden ziyade iyilikleri görmeye çalışmalı, cemaati iyeye ve güzele teşvik etmelidir. Atalarımız “güzel söz yılanı deliğinden çıkarır” demişlerdir.

3. Kürsü hakimiyeti, ses tonu, jest ve mimikler: Vâizin kürsüdeki duruşu, etkili bir hitabet açısından önem arz eder. Vâiz kendine güven duymalı ve kürsüye hakim pozisyonunda olmalıdır. Bunun için de kürsüde kendinden emin, vakur; sesine, hareketlerine ve cemaate hakim bir duruş sergilemelidir. Mümkün olduğu kadar başını dik tutmaya çalışmalı, ellerine ve kollarına hakim olmalıdır.

Bir sahne sanatında oyuncunun jest, mimik, ses ve diksiyonunu, dekor ve kostümleri metnin dışında tutmak mümkün olmadığı gibi, vâizin de jest ve mimikleri, diksiyon ve hatta fizik yapısı aynı değeri taşır. Bunlar konuşmanın tamamlayıcı unsurlarıdır.

Vâizin oturduğu yerden kalkıp kürsüye çıkıncaya kadar göstereceği tavır ve hareketler cemaat tarafından izlenir. Kürsüdeki yüz ifadesi, vücudun duruş şekli, el ve kol hareketleri ile sesin uyum içinde olması ayrı bir önem taşır. Vâiz canlı ve zinde görünmeli, fakat bağırıp çağırılmamalıdır. Şiddet, lâubalilik, ölçüyü kaybettirecek hareketler o makama yakışmaz. Vâiz, sesine, hareketine ve cemaate hakimiyet sağlayabilmelidir.²⁹

İlgiyi uyandırmak ve devam ettirebilmek için vâiz sesini iyi kullanmalıdır. Her ses hitabete çok uygun değildir. Ancak iyi ayarlandığı zaman her sesle hitap edilebilir. Kullanılan malzemenin ve konunun farklılığına göre vâiz sesini ayarlayabilmeli, farklı durum ve duygu pozisyonlarına göre farklı konuşma ve üslûp tarzları geliştirebilmelidir.

²⁹ Beyza Bilgin – Mualla Selçuk, *Din Öğretimi*, 2. baskı, Gün Yayıncılık, Ankara 1995, s. 210.

Âyet ve hadisler düzgün ve farklı bir ses tonu ile okunmalı. Hatta mümkün olduğu kadar âyet ve hadisler ezberden okunmalıdır.

Vâiz, bazen yüksek bazen de alçak ses tonuyla hitabette bulunmalı. Ancak ses yükselmeleri cemaati rahatsız edecek düzeyde olmamalı. Durup dururken bağırıp çağırmanın bir anlamı yoktur. Hele hele teknik konular üzerinde bilgi verirken sesi yükseltmenin hiçbir anlamı olamaz.

4. Zamanı iyi kullanmak: Vâiz, zamanın iyi kullanılması konusunda özen gösterilmelidir. Vaktinden önce yerinde hazır olma, vaaz süresini ayarlama ve zamanında bitirme, dikkat edilmesi gereken hususlardandır. Vâizin en çok dikkat etmesi gereken hususlardan biri ezanın bitişiyle birlikte konuşmasını kesmek olmalıdır. Ezandan sonra yapılan konuşmalar yeni şeyler vermekten ziyade, ezan öncesi verilenlerden bir şeyler götürür.

Sonuç ve Öneriler

Vaaz, bilgi istediği kadar beceri de ister. Vaaz etmek bir sanattır. Her sanatın değişmeyen bazı teknik unsurları bulunduğu gibi sanatkârın yorumuna kalan yönü de vardır. Bazı vâizler özel kabiliyetleri sebebiyle çok iyi vaaz edebilirler. Ancak asgarî bir muvaffakiyetin sağlanabilmesi için her vâizin vaaz tekniğine uyması gerekir. Artık vaazlar da profesyonelce yapılmalıdır.

Vâizlerin birbirleriyle iletişimi ve etkileşimini sağlamak; gelişen yeni şartlara göre vâizlik müessesesini daha etkin hâle getirilmesini temin etmek için seminerler ve meslekî toplantılar düzenlenmeli ve bu toplantılarda mutlaka icra edilmiş olan vaazlar dinlenmek suretiyle vâizlerin gösterdikleri yüksek performans ve düştükleri hatalar topluca değerlendirilmelidir.

Vâizlerin daha çok başarılı olması için Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde vâizlik müessesinin kalıcı hâle getirilmesi, bunun gerçekleştirilmesi için de özendirici bazı tedbirler alınması bir zorunluluk hâline gelmiştir.

Şu anda İlahiyat fakülteleri Diyanet İşleri Başkanlığı'na eleman yetiştiren kurumlar haline dönüşmüştür. Fakat fakülte programları, öğrencilerin Diyanet'te yapacakları görevlerle uyumlu değildir. Hatta fakültelerde bu konuda nelere ihtiyaç olduğu dahi tam olarak bilinmemektedir. Bu durumda fakülte programları Diyanet İşleri Başkanlığı ile birlikte yeniden gözden geçirilerek ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden düzenlenmelidir.